

Соціальна роль інтелігенції у контексті концепції «волі до влади» Фрідріха Ніцше / «Мандрівець». – Тернопіль, 2015. – № 2 (116). – Березень – квітень. – С. 40–44.

УДК 321.01:316.343.652

Соціальна роль інтелігенції у контексті концепції “волі до влади”

Фрідріха Ніцше

У статті розглянуто філософські концепції “волі до влади” та надлюдини Ф. Ніцше. Виокремлено основні риси та проаналізовано соціальну роль інтелігенції як соціального феномену. Здійснено спробу дослідити соціальну роль інтелігенції у контексті “ніцшеанської” ідеї “волі до влади”.

Ключові слова: “воля до влади”, надлюдина, інтелігенція, цінності, мораль, істина, ідея.

Соціальна роль інтелігенції переважно актуалізується в періоди соціальних трансформацій суспільства, адже одним з її пріоритетних соціальних завдань є збереження національних духовно-культурних цінностей між поколіннями. Трансформаційні процеси XIX століття асимілятивно перетворюють людський світогляд: змінюється самоусвідомлення людей, своєї ролі та призначення у світі. Так, імперативні моральні цінності відходять на другий план, у пріоритеті – матеріальний світ, який творять вищі індивіди.

Враховуючи світові соціальні зміни, відбувається модифікація конотативного значення “інтелігенції”. З другої половини XIX століття вона стає об’єктом вивчення соціології, позбавляючись ідеалістичних рис німецької філософії Просвітництва. Таким чином, інтелігенцію почали ототожнювати з представниками розумових професій. Безперечно, високий інтелект є невід’ємною ознакою інтелігента, однак сповідування духовних, моральних цінностей – його пріоритетна риса. Таким чином, соціальна роль інтелігенції нівелюється, проте вона не зраджує своїм внутрішнім переконанням.

Таку позицію німецький філософ Ф. Ніцше розцінював не інакше як внутрішнє рабство інтелігента, що заважає його трансформації у надлюдину. Крім цього, німецький мислитель заперечив істину – основний засіб інтелігента для національно-духовного згуртування мас. Натомість схаактеризував володіння “істиною” як приховане бажання влади над людьми. Таким чином, питання влади та інтелігенції обумовлює актуальність нашого дослідження. Зокрема, у статті йтиметься про владу як вольову здатність впливати на інших (самого себе).

Ф. Ніцше одним із перших здійснив спробу побудувати онтологію влади. Питання владних соціальних відносин німецький філософ описав у працях: “Так говорив Заратустра. Книга для всіх і ні для кого”, “По той бік добра і зла”, “Генеалогія моралі”, “Воля до влади. Досвід переоцінки всіх цінностей”. Основні філософські ідеї Ф. Ніцше, зокрема концепцію “волі до влади”, досліджували: Ж. Батай, Ж. Делез, І. Держко, А. Енговатова, Б. Марков, Є. Трошкін, М. Хайдеггер, К. Ясперс та ін. Проте, незважаючи на значну кількість наукових робіт, присвячених дослідженню владних взаємовідносин у суспільстві, все ж таки відкритим залишається питання влади як здатності суб’єктивної волі індивіда впливати на інших, зокрема, можливість інтелігенції здійснювати владу над людьми. Тому, метою нашої статті є дослідження соціальної ролі інтелігенції у контексті концепції “волі до влади” Ф. Ніцше.

Означена мета реалізується в таких завданнях:

- здійснити аналіз концепції «волі до влади» у контексті вчення про надлюдину Ф. Ніцше;
- визначити основні риси та особливості соціальної ролі інтелігенції;
- дослідити соціальну роль інтелігенції у контексті “ніцшеанської” “волі до влади”.

Дослідження інтелігенції, виокремлення її пріоритетних рис та окреслення соціальної ролі відбулося в німецькій філософії кінця XVIII – початку XIX століття. Німецька філософія Просвітництва сформулювала

формулу «класичного» інтелігента, яка й досі поширена в наукових дослідженнях. Так, німецькі мислителі (Г. Гегель, Й. Фіхте, Ф. Шеллінг) наділяли інтелігенцію інтелектуальністю та духовністю: вона здатна сприймати, тлумачити сутність речей та буття (мається на увазі не лише знання, а вища форма мислення та розуміння, раціональна та духовна здатність пізнавати навколишню дійсність). Зокрема, Г. Гегель трактував інтелігенцію як теоретичне мислення суб'єктивного духу – теоретичний дух. Інтелігенція пізнає суб'єкт та перетворює суб'єктивне знання («знання свідомості») на об'єктивне, у такий спосіб забезпечуючи пізнання істини та конкретне знання про об'єкт. Німецький філософ Й. Фіхте у своїй праці «Науковчення» ототожнював інтелігенцію з вільно мислячою людиною, яка за допомогою інтелекту та конструктивного мислення «творить» матеріальний світ [2, с. 28 – 30]. Ф. Шеллінг у праці «Система трансцендентального ідеалізму» також відводив інтелекту провідну роль у створенні об'єктивної реальності [9, с. 203]. Проте інтелігенція, за Шеллінгом, – це і духовний процес, що разом з логічним актом створює предмети та форми мислення.

Таким чином, інтелігент розділяє світ на ідеальне та матеріальне, духовне – реальне, суб'єкт – об'єкт для критичного осмислення та пізнання об'єктивного світу і, як наслідок, – формулювання знання про суб'єктивне буття. Він теоретично визначає траєкторію прогресивних змін об'єктивного світу, вказує на засоби його перетворення. Інтелігент здатний раціонально поєднати в собі об'єкт і суб'єкт, його головне соціальне завдання полягає у примиренні матеріального та духовного світів із домінуванням та асимілятивним впливом останнього. Окреслюється своєрідна тріада [6, с. 133]: 1) світ розуму, ідеального, порядку; 2) світ об'єкта, матерії, стихійності; 3) людство, що належить попереднім світам, проте здатне, осягнувши та створюючи ідеальний, панувати в матеріальному, максимально адаптуючи його до першого.

Ідеал німецької філософії Просвітництва – звільнення від світу об'єкта, оволодіння ним за допомогою вищої форми мислення. Інтелігент, наділений духовними якостями та вищою формою мислення – критично сприймати, тлумачити об'єктивний світ, формулювати шляхи його подальшого, перш за все духовного, розвитку, зберігаючи при цьому національні духовні цінності та традиції, – здатний володіти світом об'єктів. Інтелігент раціонально керує своїм духовним світом, пізнає об'єктивний світ, вказує на шляхи уподібнення його до суб'єктивного, отже, володіє істиною.

У другій книзі фундаментальної праці “Воля до влади” – “Критика попередніх вищих цінностей” – Ф. Ніцше писав, що значення німецької філософії, зокрема наукових поглядів Г. Гегеля, спрямовано на виправдання моралі, якій відводилася пріоритетна роль [4, с. 226]. Панування моралі як основного чинника творення і трансформації буття встановлювалося через створення пантеїстичної системи: “великі люди”, “переможці у війні”, які є втіленням історичного процесу, уособлюють прогрес людства.

Інтелігенції традиційно характерні: високі інтелектуальні здібності; духовність; сповідування моральних цінностей; безкорисливість та совість; свідомо, ініціативна діяльність на загальнонаціональний добробут; благородство та невизнання насильницьких засобів у досягненні мети. Соціальна роль – місія – інтелігенції переважно актуалізується у період соціальної трансформації суспільства. Так, основним соціальним завданням інтелігенції є збереження та передача з покоління в покоління національних цінностей і культури. Соціальні зміни каталізують національну свідомість, яка, своєю чергою, активізує інтелігенцію до соціальних дій для збереження національної ідентифікації народу. Отже, інтелігенція – соціальний феномен, який виявляє свідому та ініціативну соціальну роль, спрямовану на збереження національних цінностей між поколіннями в період соціальної трансформації суспільства.

Ф. Ніцше писав, що характер XIX століття визначається дезорганізувальними принципами [4, с. 73]. Так, “інстинкт традиції”

суперечив світогляду тогочасної людини, яка намагалася викорінити схильність до “переказу” та “спадковості”. Крім того, німецький філософ заперечив авторитет вищих принципів розуму та моралі. Остання – плід, за допомогою якого пізнається той ґрунт, на якому він виріс [4, с. 124], адже немає моральних явищ, а лише їх інтерпретація, яка, своєю чергою, поза межами морального походження. Мораль – “ілюзія роду”, що спонукає індивіда до самопожертви заради майбутнього, у такий спосіб перетворює його на раба істини, яку він “виправдовує” інтелектуально. Ф. Ніцше у праці “Воля до влади” поняття “істина” пише в лапках, таким чином заперечуючи його конотативне значення, а прагнення інтелігенції до істини визначає як прояв (через пізнання та перетворення об’єктивного світу) бажання влади [6, с. 133].

Враховуючи вказані вище пріоритетні ознаки, інтелігент не може піддати сумніву авторитет вищих принципів розуму та моралі, адже це суперечить його внутрішньому єству, “природному” переконанні у першості саме духовних і моральних цінностей. Таку позицію Ф. Ніцше трактував як внутрішнє рабство. Інтелігенту складно реалізовувати свої ідеї в матеріальному світі, де розум, духовність – світ ідеальних цінностей – хибний [6, с. 134] (по-перше, він вторинний (як прихована форма бажання влади), по-друге, його істинність спростовано). Інстинктивно інтелігент відчуває байдужість: “краще нічого не робити, ніж робити абищо” [4, с. 54], що є насправді проявом сили волі. Разом з тим, нереалізоване бажання перетворити світ об’єктів, уподібнити його суб’єктивному руйнує особистість. Цей процес німецький філософ визначив як тип декадансу.

Ф. Ніцше велику увагу приділяв питанню утвердження цінностей, зокрема вищої, яка і визначає буття. Разом з тим, мислитель не заперечує “минулі” вищі цінності, незважаючи на те, що першу книгу “Волі до влади” – “Європейський нігілізм” – автор присвятив саме цій світоглядній позиції. Нігілізм – процес девальвації вищих цінностей, у результаті якого відбувається їх саморуйнація. Період соціальної трансформації, на думку

Ф. Ніцше, передбачає критику попередніх цінностей, нове становлення яких обов'язково виявляється їх переоцінкою [7, с. 30]. Таким чином, становлення нових цінностей включає створення та закріплення тих потреб і вимог, які їй відповідають ціннісному виборі.

Коли вищі цінності девальвуються, тоді знецінюється й обумовлене ними буття. Будь-який прогресивний рух людства одночасно створював і нігілістичний рух [8, с. 77]. Прояв нігілізму міг бути ознакою рішучого та радикального росту, переходу до нових умов життя. Якщо врахувати переконання Ф. Ніцше, що принципом нового становлення цінностей являється воля до влади, то життя у своїй основній сутності та сутнісній основі є ніщо інше як воля до влади. Отже, цінність також становить певну кількість влади, визначену волею до влади (остання орієнтує себе в ракурсі збереження та зростання, тобто ототожнюється з утвердженням нових цінностей).

Усвідомлення відсутності цінності досягається тоді, коли людина розуміє, що за допомогою понять “ціль”, “єдність”, “істина” не може тлумачитися загальний характер буття [4, с. 34]. Категорії “цілі”, “єдності”, “буття”, завдяки яким відбувається ціннісне встановлення, заперечуються. Таким чином, світ здається позбавленим цінності. У цьому контексті Ф. Ніцше пояснює свою ідею постійного “повернення” буття, що супроводжується песимізмом та нігілізмом. Так, нігілізм як психологічний стан наступає:

- після усвідомлення відсутності сенсу буття;
- після втрати людиною віри у власну цінність. Буття передбачає цілісність, систему, організацію: вірою людина створює те, від чого вона залежна, з чим перебуває у тісному зв'язку – божество, що вимагає самопожертви окремого. Проте, за відсутності “цілого” людина втрачає віру у власну цінність;
- [враховуючи попередні два положення] після визначення цього світу неістинним (на противагу новому). За умови створення нового світу в

результаті психологічних потреб виникає остання форма нігілізму – невіра у метафізичний світ, заперечення віри в істинний. Таким чином, реальність становлення нового світу визнається єдиною реальністю.

Із середини XIX століття інтелігенція стає об'єктом соціологічних наукових досліджень. Класова боротьба, розподіл праці перетворили її на масове соціальне явище. У той час інтелігенція формувала соціальну групу з представників різних розумових професій. Так, передовими якостями інтелігента другої половини XIX століття стала освіченість, розумова праця, поширення наукових знань та культури. Інтелігенцію в наукових колах усе частіше стали ототожнювати із представниками розумових професій. Ф. Ніцше схаактеризував прогрес XIX століття таким чином (порівняно з XVIII століттям): 1) “повернення до природи”, заперечення ідеалізму; 2) антиідеалізм, об'єктивність, безстрашність, працелюбність, почуття міри, недовіра до раптових змін, антиреволюційність; 3) пріоритет здорового тіла над здоров'ям душі (останнє розуміється як стан, обумовлений першим, здоров'я тіла – передумова здоров'я душі) [4, с. 106]. Підсумовуючи, автор додав, що людина XIX століття сміливіше визнає свої інстинкти, беззаперечну природність, неморальність.

Короткою фразою “Бог помер” Ф. Ніцше схаактеризував і пояснив причини та наслідки світових трансформаційних процесів. Філософське положення про смерть бога – моральних цінностей – заперечує традиційні цінності як необхідну передумову, яка попереджає про переосмислення та переоцінку вищих цінностей [10, с. 227]. Тобто, смерть бога, імперативних моральних цінностей, є тією вихідною точкою, з якої розпочинається їх зміна. Звичний світ руйнується, а разом з ним ті моральні імперативи, що їх дотримувала людина. Закономірно, що соціальна трансформація, яка супроводжується розчаруванням в істині, призводить до ціннісної переорієнтації. Як наслідок, людина потребує нового бога, зміни традиційних цінностей.

XIX століття позначилося в історичному процесі як період світових змін: окрім війн та міжусобиць цей час закарбувався і бурхливим ростом технічної могутності, розвитком світової, та європейської зокрема, науки і культури. Тогочасні тенденції розвитку суспільства призвели до його метаморфоз, зміни світосприйняття, переосмислення та переорієнтацію цінностей. На тлі соціальних перетворень відбувається модифікація самоусвідомлення людства: змінюється соціальна роль та призначення людини – із об'єкта буття вона перетворюється на суб'єкт, відіграє ключову роль у його творенні. Так, М. Хайдеггер у праці “Ніцше”, досліджуючи концепції “волі до влади” та надлюдини Ф. Ніцше, писав, що нове людство, яке прагне досягнення цілі, вимагає надлюдини [8, с. 267] – вищого суб'єкта закінченої суб'єктивності, встановлення волі до влади.

Праця Ф. Ніцше “Так говорив Заратустра” найбільш точно характеризує новий тип людини – надлюдину. В цьому випадку префікс “над-” містить у собі заперечення, означає перевершення колишньої людини, відхід від неї. Автор писав, що необхідно перевершити людину в собі, адже сутність життя полягає не у власному збереженні, а в самовдосконаленні. Людина подібна канату, натягнутому над прірвою, – канату між твариною та надлюдиною. Важлива не ціль – подолати шлях, а те, кого він в результаті сформує [5, с. 8 – 11]. Зміна ціннісних орієнтирів сприяє утвердженню нової цілі – створенню вищого типу людини – надлюдини, яка виокремлюється в людському роді, відмінна від інших, досконала за реальними людськими принципами [10, с. 227]. Тобто, ідеал надлюдини Ніцше – земний, позбавлений залишків трансцендентного світу, той, якого можна досягти. Якщо раніше людина суворо дотримувалась імперативних моральних цінностей, встановлених вищим індивідом, то соціальні трансформаційні процеси актуалізували її діяльність. У результаті девальвації традиційних моральних цінностей знецінюється і їх “творець” – істина визнається хибною. Як наслідок, виникає потреба в новому ідеалі: формування нових

ціннісних орієнтирів та залежність від того, хто їх встановлює – віра в істинність буття.

Ф. Ніцше не обмежується у своїх поглядах продовженням трансцендентного суб'єкта буття у земному його втіленні суто як окремого представника людського роду. Відбір – не біологічний процес, спрямований природою, і не результат технологічного розвитку, а перш за все, ціннісна переорієнтація людського буття [1, с. 94]. Сенс еволюції “ніцшеанської” людини полягає у здатності вийти за межі усталених соціальних норм та стандартів, виокремитися з людського натовпу, позбавитися відчуття страху бути іншим. Шлях трансформації людини в надлюдину – її постійне зростання через стимулювання модифікаційним процесом “волі до влади”.

У другій половині XIX століття Ф. Ніцше першим здійснив спробу побудувати онтологію влади [3, с. 111]. “Волю до влади” німецький філософ трактує як саме життя, здатність перебороти у собі інстинкти, афекти, пристрасті, проявити внутрішню силу для самовизначення. Так, категорія “волі до влади” виражає “відчуття нестачі” [8, с. 230 – 232]. Воля “до” – не безпосередня влада, а тільки шлях до неї. Проте, влада не є ціллю, до якої воля спрямовується як до чогось зовнішнього стосовно неї. Воля вже перебуває в сутнісній сфері влади, сутністю влади є воля до влади і навпаки.

Кожна людина різною мірою наділена волею до влади, накопичення і реалізація якої спрямовані на організацію навколишнього світу [3, с. 113]. Ф. Ніцше під “волею до влади” розумів не єдину світову волю як інваріант, а її плюралізм. Так, німецький філософ виокремлює такі “типи” волі: афект, пристрасть, почуття. У такий спосіб він характеризує волю стосовно того, що виявляє афект (пристрасть, почуття). Класифікація, запропонована Ф. Ніцше, характеризує нерациональну сторону життя людини [7, с. 56], що дає підстави трактувати “ніцшеанську” волю в контексті емоцій, у межах відчуття життя. Отже, поняття волі, за Ф. Ніцше, – біологічне. Незважаючи на це, ми не можемо однозначно стверджувати, що німецький філософ мислив виключно в межах “біологізму”. Він намагався завершити західноєвропейську

метафізику [7, с. 454], обґрунтувати метафізично біологічну картину світу. Але разом з тим, враховуючи викладену характеристику концепцій “волі до влади” та надлюдини, виключити біологічне трактування Ф. Ніцше сутності життя ми також не можемо.

XIX століття нагадувало Ф. Ніцше образ харчування та засвоєння їжі [4, с. 76 – 77]: загострення чутливості; швидка зміна вражень; інстинктивне несприйняття будь-чого, що призводить до послаблення системи. Як результат, людина неспроможна до активності, реакції на зовнішні подразники. Так, епоха визначається принциповими нововведеннями: натуралістичні цінності замість моральних, натуралізація моралі; перспективне вчення про афекти (їх вищий порядок, “духовність”) замість теорії пізнання; вчення про вічне повернення (як засіб виховання та відбору) замість “метафізики” і релігії [4, с. 267 – 268]. Розвиток та вдосконалення людства полягає у створенні могутніх індивідів, за допомогою яких формується маса, натовп, “стадо” (за означенням Ф. Ніцше). Тенденція стада спрямована на пасивність, збереження звичного світопорядку, воно позбавлене творчості [4, с. 142]. Відчуття безпеки та рівності всередині натовпу формують окремі індивіди. Як наслідок, натовп ідеалізує свою стадну природу, гармонізує співіснування у межах соціальної страти, що сприяє виникненню “моралі”. Отже, у формуванні моралі головну роль відіграють вищі – владні – індивіди, незалежні, з їх специфічними інстинктами [4, с. 216 – 217]. Відповідно, мораль становить рух, спрямований проти зусиль природи обрати вищий тип індивіда, який би реалізовував владу як у світі природи, так і в світі ідей. Таким чином досягається абсолютна свобода, яка і надає владу над будь-яким світом.

Отже, ідея “волі до влади” Ф. Ніцше як вираження суб’єктивної здатності індивіда впливати на інших (примушувати, керувати) не реалізується на прикладі інтелігенції. Німецький філософ заперечував духовну культуру, ті моральні цінності, яких дотримується інтелігент і визначає пріоритетними у прогресивному розвитку людства. Вони не

надають необмеженої влади над будь-яким світом (ідеальним чи матеріальним), а формують внутрішнього раба “істини”. Інтелігент не здатен трансформуватися у надлюдину, подолати своє природне єство. Так, людина спроможна виховати у собі інтелігентність, але разом з тим, ніколи не бути інтелігентом, який свідомо, ініціативно здатен на самопожертву заради реалізації ідеї – збереження національної ідентичності в період соціальної трансформації суспільства, системи тих цінностей, що формують національну традицію.

Разом з тим, чи можна вважати реалізацію волі до влади абсолютною свободою над об’єктивним та суб’єктивним світами, над самим собою? Навряд, адже влада надлюдини не абсолютна, “ніцшевська” людина – раб часу [6, с. 137], який не володіє власним фізичним життям. Рух до влади, надлюдини завершується з фізичним існуванням індивіда. Понад те, людина стада постійно повертається і намагається реалізувати свою владу. Натомість свідомість інтелігента не визнає циклічності, вона рухається прогресивно з однієї точки до наступної та націлена на досягнення і реалізацію ідеї. Крім цього, постійний шлях до влади, її реалізація – внутрішнє рабство надлюдини. Воля до влади позбавлена будь-якого сенсу, її інфінітивність – смерть, яку створила надлюдина власними зусиллями, долаючи в собі природну людину. Підсумовуючи, варто зазначити доцільність подальших наукових досліджень “ніцшевської” концепції “волі до влади”, адже досі ця ідея не знайшла остаточного обґрунтування у філософській науковій думці. Немає однозначної наукової реакції на підґрунтя (“біологічне” чи метафізичне) філософських поглядів Ф. Ніцше. Крім того, у майбутньому доцільно провести аналіз можливості здійснення владного впливу інтелігенції на суспільство, спираючись на інші філософські концепції.

Література:

1. Держко І. Ніцшеанська концепція “переоцінки всіх цінностей” в контексті становлення постєвропейської людини / І. Держко // Вісник СевНТУ. – Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2010. – Вип. 103. С. 93 – 98.

2. Добрускін М. Про генезу терміна та філософського поняття “інтелігенція” / Марк Добрускін // Філософська думка. – 2005. – № 5. – С. 28 – 36.

3. Энговатова А. В. Ф. Ницше и М. Фуко. Власть как предмет философского исследования / А. В. Энговатова // Аспекты: Сборник статей по философским проблемам истории и современности. – М.: Современные тетради, 2002. – С. 111 – 123.

4. Ницше Ф. Воля к власти: Опыт переоценки всех ценностей / Фридрих Ницше // Пер. с нем. Ф. Зелинского и др. – СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2014. – 448 с.

5. Ницше Ф. Так говорил Заратустра: Книга для всех и ни для кого / Фридрих Ницше // Пер. с нем. Ю. Антоновского. – СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2014. – 352 с.

6. Трошкин Е. И. Интеллигенция и власть / Е. И. Трошкин // Социологические исследования. – 1990. – № 3. – С. 131 – 140.

7. Хайдеггер М. Ницше: у 2 т. / Мартин Хайдеггер // Под ред. В. М. Камнева и др. – Т. 1. – СПб.: Изд-во «Владимир Даль», 2006. – 608 с.

8. Хайдеггер М. Ницше: у 2 т. / Мартин Хайдеггер // Под ред. В. М. Камнева и др. – Т. 2. – СПб.: Изд-во «Владимир Даль», 2007. – 464 с.

9. Шеллинг Ф. В. Й. Исследования в пояснение идеализма наукоучения / Фридрих Вильгельм Йозеф Шеллинг // Шеллинг Ф. В. Й. Ранние философские сочинения / Пер. с нем. И. Л. Фокина. – СПб.: Алетейя, Государственный Эрмитаж, 2000. – С. 185 – 268.

10. Sibashvili G. The Problem of the Will to Power and the “Overman” in the Philosophy of Nietzsche / George Sibashvili // European Researcher. – 2014. – № 1. – P. 226 – 230.

Horbova Iryna. Social role of intelligentsia in the context of concept “will to power” of F. Nietzsche

The article deals with philosophical concepts of “will to power” and overman of F. Nietzsche. The main features were accentuated and the social role of intelligentsia as a social phenomenon was analyzed. An attempt was made to explore a social role of intelligentsia in the context of Nietzsche’s idea of “will to power”.

Key words: *“will to power”, overman, intelligentsia, values, morality, truth, idea.*